

Een brief aan jou als leerkracht, want jij kan echt een verschil maken!

Lessenreeks Keuzevrijheid: Rechten & Verschillen

Omar, Lucas, Nila, Jamila en Amiraa werden slachtoffer van schadelijke praktijken. Schadelijke praktijken komen vooral voor in gemeenschappen waarin mensen allemaal grotendeels dezelfde normen en waarden hebben en het erg belangrijk vinden dat deze door iedereen strikt worden nageleefd. In deze gemeenschappen krijgt niet iedereen de ruimte om over het eigen leven en lichaam te beslissen. Een voorbeeld daarvan is dat iemand verplicht moet trouwen of tegen de wil wordt besneden. Maar denk ook aan het niet zelf mogen kiezen van wie ze houden, waar ze wonen of wat ze studeren. Wanneer dit onder dwang gebeurt, spreken we van schadelijke praktijken, van geweld. Er hoeft niet gelijk sprake van een escalatie van geweld te zijn. Vaak is er juist sprake van een opeenstapeling van vrijheidsbeperkingen en controle vanaf vaak jonge leeftijd.

Elk van jouw leerlingen komt uit een bepaalde familie en omgeving. In elk gezin worden opvoedstijlen gebruikt en er heersen opvattingen op basis van ervaringen en belevingen die soms doorgegeven zijn van generatie op generatie. Ook de rest van de familie, gemeenschap of vriendengroep waar de jongere zich binnen beweegt, is van invloed op het kind. Deze invloeden hoeven niet direct te betekenen dat dit vanzelfsprekend een negatieve invloed heeft op de keuzevrijheid van het kind. Dit kan wel het geval zijn. Sommige opvattingen of gebruiken die binnen een gemeenschap heersen en tussen generaties worden doorgegeven, kunnen namelijk wel schadelijk en (te) beperkend zijn. In beide gevallen is het van belang dat kinderen en jongeren bewust (leren) nadenken over wat zijzelf belangrijk vinden, wat de mensen om hen heen belangrijk vinden en hoe dit een invloed heeft op de keuzes die zij maken in hun leven. Hiermee leggen de kinderen de basis om kennis en wederzijds begrip te creëren over de verschillen tussen hen als leerlingen en hun verschillende normen en waarden. Belangrijk is dat ze leren het onderscheid te maken tussen wat logisch en normaal is, wat anders is dan ze kennen maar wel oké is, en wat mogelijk schadelijk is en niet mag volgens de Nederlandse wet. Daarom is het goed om met jongeren hierover het gesprek aan te gaan en hen na te laten denken over hun eigen situatie en die van hun medeleerlingen. Wat vind ik belangrijk? Wat wil ik? En wat of wie is daarvan op invloed?

Door over deze vragen het gesprek aan te gaan met de leerlingen, kan jij hen een handje helpen in hun persoonsvorming. In wie ze zijn en wat ze willen. Ook help je hen bewust te zijn over de invloed van hun omgeving op hun persoonsvorming. Ten slotte geeft het jou de kans om signalen te herkennen bij leerlingen die misschien echt klem zitten en geeft het een opening om eens vaker een gesprekje aan te knopen met deze leerlingen. Uit onderzoek komt namelijk naar voren dat slachtoffers van schadelijke praktijken vaak de behoefte hebben te praten over wat hen bezighoudt en wat zich thuis mogelijk afspeelt. De jongere slachtoffers benoemen hun leerkracht als een belangrijk persoon in hun jeugd, juist ook omdat dit vaak een van de weinige professionals is in hun leven, ze een leerkracht vaker zien en daardoor de kans hebben om met de leerkracht een vertrouwensband op te bouwen. Als leerkracht kan jij dus echt een verschil maken! Ga het gesprek aan & durf te vragen.

Wil jij meer weten over schadelijke praktijken, hoe jij het kan herkennen bij leerlingen en wat je kan doen? Bekijk de infographic!

Vijf jongeren delen hun verhaal. Naast hun verhalen vind je steeds praktische tips over hoe te handelen als je hier als professional mee te maken krijgt. Scan de QR-code om de verhalen te lezen.

Omar (15): 'Daar stond ik dan bij een kostschool, zonder geld, zonder paspoort en zonder telefoon'

Lucas (20): 'Mijn ouders schrokken zich kapot toen ik vertelde dat ik homoseksuele gevoelens heb'

Nila (17): 'Door mijn relatie met Jelle had ik de familie-er geschonden en daar was maar één oplossing voor'

Jamila (22): 'Mijn ouders deden er alles aan om te voorkomen dat ik van het juiste pad zou afwijken'

Amiraa (28): 'Ik was zwanger van onze derde toen hij me voor het eerst sloeg. De kinderen zagen het gebeuren'

Lessenreeks: Handleiding voor de leerkracht

Leeftijd:	12-17 jaar
Niveau:	VO [Differentiatie mogelijk voor verschillende niveaus binnen VO]
Tijd:	<i>Les 1:</i> Wat is (keuze)vrijheid? Mensenrechten, (sub)culturen en verschillende normen & waarden (90 min.) [Deze les is ook op te splitsen in twee lessen] <i>Les 2:</i> Hoe zit het met de keuzevrijheid van jou en je klasgenoten? Regels: wat is logisch en normaal, en wat is echt niet goed voor iemand. (90 min.)
Benodigheden:	(digi)bord, de bijgevoegde PowerPoint, grote en kleine vellen papier, stiften / potloden, scharen, lijm, oude tijdschriften en kranten (en eventueel computers/laptops) <ul style="list-style-type: none"> • Er is een werkboekje beschikbaar in de bijlage. In de handleiding en PPT staat met het '#' teken met nummer erachter aangegeven welk stukje tekst of opdracht in het werkboekje erbij hoort.

Keuzevrijheid: rechten & verschillen

In Nederland mogen veel kinderen en jongeren eigen keuzes maken. Bijvoorbeeld over welke kleding ze willen dragen, van wie ze houden, wat en waar ze gaan studeren, waar ze in geloven. Maar dit geldt niet voor iedereen. Samen praten jullie hierover en kijken de leerlingen naar hun eigen situatie. Hoeveel keuzevrijheid en zelfbeschikking heb ik? Hierin is het mooi als leerlingen kennis en wederzijds begrip creëren over de verschillen tussen hen als leerlingen en hun verschillende normen, waarden en gewoontes. Belangrijk is dat ze leren het onderscheid te maken tussen wat logisch en normaal is, wat anders is dan ze kennen maar wel oké is, en wat mogelijk schadelijk is en niet mag volgens de Nederlandse wet.

Vakgebied

Maatschappijleer.

Leerdoelen

Aan het einde van deze lessenreeks:

- hebben de leerlingen kennis over keuzevrijheid, rechten, normen en waarden en daarbij (meer) bewustzijn en begrip voor de verschillen tussen leerlingen (en hun families);
- durven de leerlingen zich eerder uit te spreken (op school of ergens anders) over keuzevrijheid en mogelijke vrijheidsbeperkingen;
- durven leerlingen mogelijk eerder op vrijwillige basis dingen over zichzelf te vertellen (komen eerder tot self-disclosure).

Kernbegrippen:

- Waarden en normen
- Opvoeding
- Zelfontplooiing
- Eigen mening
- Keuzevrijheid
- Vrijheidsbeperking
- Zelfbeschikking

Opbouw van de lessen

In *les 1* leren de leerlingen over wat keuzevrijheid is en over mensenrechten in Nederland en wereld breed. Ook leren ze over verschillende (sub)culturen en normen en waarden, regels en gewoontes. Daarna horen zij een verhaal over Jamila, die ernstig wordt beperkt in haar vrijheid. Dit wordt nabesproken. Er wordt gepraat over: wanneer wordt iemand zodanig beperkt in zijn vrijheid dat het schadelijk genoemd mag worden?

In *les 2* kijken leerlingen naar hun eigen keuzevrijheid en die van hun klasgenoten. Ze maken kennis met verschillende normen en waarden, regels en gewoontes, en verschillen hierin tussen henzelf en de ander. Wat is logisch en bekend, wat is anders dan je kent maar oké, en wat is echt schadelijk / te vrijheidsbeperkend?

Differentiëren tussen niveaus & klassen

Binnen het VO zijn er verschillende niveaus. Ook is elke klas anders. In deze les worden er verschillende werkvormen en achtergrondinformatie geboden. Kies als docent vooral zelf wat passend is voor de klas. Zo kan je kiezen tussen de verschillende opdrachten of de volgorde van de lesactiviteiten. Bij deze lessenreeks wordt een Powerpoint (PPT) aangeboden. Achter elke (optionele) lesactiviteit staat welke Slide uit de Powerpoint hier bij hoort. Naar eigen keuze kunnen de Slides verwijderd of in een andere volgorde gezet worden.

Werkboekje versus opdrachten in de Powerpoint

Er is een werkboekje beschikbaar (6 pagina's). Je kan er voor kiezen deze te gebruiken. In de handleiding en PPT staat met het '#' teken met nummer erachter aangegeven welk stukje tekst of opdracht in het werkboekje erbij hoort. Wanneer je niet voor het werkboekje kiest, mag je deze tekens dus negeren. De opdrachten staan soms ook uitgewerkt in de Powerpoint voor wie geen gebruik maakt van het werkboekje. Deze dia's kan je dus ook uit de Powerpoint verwijderen wanneer gewenst.

De lessenreeks is ontwikkeld door Fier, en mogelijk gemaakt door ZonMw als aanvullende subsidie op het praktijkonderzoek (M)eer Zien. Het onderzoek (M)eer Zien is een samenwerking tussen Fier, Sterk Huis, Landelijk Knooppunt Huwelijksdwang en Achterlating en Hogeschool Leiden. Kijk voor meer informatie over dit onderzoek op www.fier.nl/schadelijke-praktijken.

Les 1: Wat is (keuze)vrijheid? Mensenrechten, (sub)culturen en verschillende normen & waarden (90 min.)

1. Introductie (5 min) [PPT Slide 1-4]

Introduceer het thema aan de leerlingen. Vertel over het doel en de opbouw van de lessen.

Optionele werkvorm: Do-it-yourself quiz - welk groepje wint? (3 min) [PPT Slide 5]

Elk groepje bedenkt vanuit de les een quizvraag. De leerkracht verzamelt de vragen en stelt de vragen klassikaal. Te lastig, bedenk dan als leerkracht een aantal vragen. Welk groepje heeft het beste opgelet en verdient de meeste punten? Introduceer de opdracht aan het begin, dan kunnen de groepjes er tijdens de les alvast over nadenken. Je kan deze opdracht ook verspreiden over les 1 (deel A & B) en les 2.

Optionele brainstorm: In Nederland heb je dus recht op eigen keuze (keuzevrijheid), maar wat houdt dat eigenlijk in? (8 min) [PPT Slide 6]

[#1] Verzamel met de leerlingen mogelijke antwoorden op de centrale vraag: wat betekent het om het recht op 'eigen keuze' (keuzevrijheid) in Nederland te hebben? Dit kan op verschillende manieren:

- *Offline:* Laat de leerlingen eens in twee zinnen voor henzelf beschrijven wat (keuze)vrijheid betekent. Voor de beelddenkers: dit kan ook d.m.v. een foto. Zoek het op je mobiel of laptop en laat het zien. Of maak in tweetallen een korte mindmap.
- *Online:* Maak gebruik van Padlet of Mentimeter. Je kunt een gratis abonnement afsluiten en een vraag op het bord presenteren. Leerlingen kunnen op hun mobiel de vraag beantwoorden/bijdrage intypen, waarna hun antwoord op het bord verschijnt.

Denk aan vragen als: Wat mag jij als persoon? Wat is er in Nederland toegestaan volgens de wet? Bijvoorbeeld het laten zetten van een tattoo, naar school gaan, vrijheid van meningsuiting, stemmen, trouwen met wie je wilt, trouwen met iemand van hetzelfde geslacht, later studeren waar je wilt, etc. Noem zo nodig deze voorbeelden om het denkproces op gang te brengen.

2. Mensenrechten en (keuze)vrijheid in de wereld en Nederland (5-15 min) [PPT Slide 7-13]

Elk mens, elk kind, heeft in deze wereld bepaalde rechten. Maar hoe zit dat dan? Bied - wanneer gewenst - de leerlingen een stukje theorie over vrijheid en mensenrechten (volgens de wet). Maak hierin zelf de keuze welke theorie past bij het niveau van de klas. Maak hier dus zelf de keuze welke slide(s) je in de PPT wil gebruiken voor de theorie.

- Wat is (keuze)vrijheid? [Slide 7] [#2]
- De grondwet [Slide 8]
- Filmpje over mensenrechten: Mensenrechten - YouTube [Slide 9]
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in simpele taal [Slide 10] met werkboek [#3] - [Slide 11] zonder werkboek]

Opdracht: welke drie mensenrechten vind jij zelf het meest belangrijk?

Optionele verwerkingsopdracht te gebruiken voor tijdens of na de theorie: (8 min) [PPT Slide 12 of 13]

- ❖ Mindmap: de leerlingen krijgen de opdracht om in tweetallen of groepjes een woordspin of mindmap te maken, welke vervolgens kort wordt nabesproken.
- ❖ Laat de leerlingen eens in twee zinnen voor henzelf beschrijven wat (keuze)vrijheid betekent. Voor de beelddenkers: dit kan ook d.m.v. een foto. Zoek het op je mobiel of laptop en laat het zien.

Optioneel: Als je geen eigen keuze hebt (7 min) [PPT Slide 14]

Kijk samen naar wat jullie besproken hebben en stel hier vragen bij:

- Zouden deze rechten voor iedereen gelden (in Nederland)?
- Of zijn er misschien ook jongeren voor wie dit niet vanzelfsprekend is? Waarom niet?
- Ken jij voorbeelden (uit jouw omgeving of uit het nieuws) van mensen die in hun vrijheid worden beperkt (tegen de wet in)?

Houd hierbij scherp wat volgens de Nederlandse wet niet mag / schadelijk is.

Optie: je kan ervoor kiezen om hier al onderdeel 4 en 5 te doen. Schat hier zelf in wat passend is.

3. (Sub)culturen in Nederland: verschillende normen, waarden & gewoontes (10-20 min) [Slide 15-26]

Bespreek het volgende met de leerlingen om hen bewust te maken en wederzijds begrip te creëren over de verschillende normen en waarden in Nederland. **[Slide 15]**

- *Filmpje:* weer even scherp, wat zijn normen en waarden ook alweer? 3.1 - Normen en waarden - YouTube **[PPT Slide 16]**
- **Optioneel:** een korte oefening: wat is de norm en wat is de waarde? Welke horen bij elkaar? **[Slide 17]** met werkboekje **[#4]** – **[Slide 18]** zonder werkboekje
  - ❖ Wanneer je ziet dat iemand geld laat vallen, zeg je dat tegen die persoon [Norm] – Eerlijkheid [Waarde]
  - ❖ Als iemand geld opneemt bij de pinautomaat, houd je afstand [Norm] - Respect voor privacy [Waarde]
  - ❖ Als je een verkering hebt, ga je niet met een ander zoenen [Norm] - Trouw, Respect voor de ander [Waarde]

Optionele opdracht: welke normen en waarden vind jij belangrijk(er)? (5-10 min) **[Slide 19]**

Verdeel het klaslokaal in twee vakken. In bijlage 1 staan verschillende normen, onderverdeeld in verschillende thema's. Kies er telkens twee. Het ene vak is norm A en het andere vak norm B. Welke norm vindt de leerling belangrijker? Laat ze naar dat vak toelopen. Wijs om en om een leerling aan om haar/zijn keuze toe te lichten. Eventueel kun je het hebben over de waarde die aan de norm is gekoppeld.

 Bespreek: Ieder persoon is anders. Dit wordt onder andere beïnvloed door de omgeving waarin iemand opgroeit. Elk gezin, familie of gemeenschap heeft andere normen en waarden, andere gewoontes en andere regels. Dit hangt af van hoe iemand wordt opgevoed en wat diegene heeft meegemaakt in zijn leven. Vaak wordt dit ook weer van generatie op generatie doorgegeven (dus van opa & oma, naar jouw ouders, naar jou). Ook heeft vaak religie en cultuur een invloed op de normen en waarden, regels en gewoontes, van een persoon. *(een gemeenschap is een groep mensen die samen iets gemeen hebben, bijvoorbeeld een bepaalde afkomst, geloof of interesse (motorrijden of skaten bijvoorbeeld). **[Slide 20]**

De normen, waarden en gewoonten van een grote groep mensen bij elkaar noemen we een cultuur. In een land is er vaak één dominante cultuur, maar daarbinnen zijn ook weer heel veel subculturen.

- *Filmpje:* uitleg (sub)culturen (binnen Nederland) **[PPT Slide 21 of 22]**
  - Optie a)* Wat is cultuur? | Huh?! - YouTube [duidelijk, maar kan kinderachtig overkomen]
  - Optie b)* Culturen - YouTube

Optionele theorie: Er zijn optionele Slides in de PPT toegevoegd. Deze kunnen gebruikt worden als er behoefte is aan verdieping op het thema.

- ❖ Dominante- en subcultuur. Wat is het (verschil)? **[Slide 23]**

Dominante cultuur – Dit is de cultuur die gevolgd wordt door de grootste groep mensen [op dat moment] in een land. In Nederland is dat dus de algemene Nederlandse cultuur. Typische dingen die bij deze cultuur horen zijn bijvoorbeeld Sinterklaas, Koningsdag, maar ook normen en waarden zoals gelijkheid, vrijheid van meningsuiting etc.

Subcultuur - Binnen een dominante cultuur vind je meerdere subculturen. Dit zijn kleinere groepen mensen die veel dingen gemeen hebben met de dominante cultuur, maar ook op een aantal punten verschillen. Denk maar eens in Nederland aan mensen uit Brabant; ze delen een heleboel normen, waarden en gewoontes met de rest van Nederland, maar hebben ook hun eigen gewoontes, zoals carnaval vieren. Een ander voorbeeld zijn skaters. Zij hebben een andere levensstijl dan de meeste jongeren, dus ook hen kan je zien als een subcultuur.

Een subcultuur kan om verschillende redenen anders zijn dan de dominante cultuur, bijvoorbeeld door migratie-achtergrond/afkomst, religie/geloof of, zoals met skaters, een bepaalde levensstijl/hobby. Iedereen behoort dus eigenlijk tot bepaalde subculturen; je kan bijvoorbeeld christelijk (1) en een enorme Ajax-supporter (2) zijn. Je kan dus bij verschillende subculturen horen en dit kan ook tijdens je leven weer veranderen.

❖ Individualistische en collectivistische cultuur. Wat is het (verschil)? [Slide 24]

Een collectivistische cultuur – Een cultuur is collectivistisch wanneer het groepsbelang (de groep) belangrijker is dan het individuele belang (jij als losstaand persoon). Er wordt waarde gehecht aan tradities, sociaal gedrag, familie, wij-gevoel en loyaliteit naar elkaar. Je leert hier te denken over jezelf als onderdeel van de groep.

Een individualistische cultuur – Een cultuur is individualistisch wanneer de belangen van het individu (jij als losstaand persoon) belangrijker zijn dan die van de groep. De gezinssamenstelling bij deze groep mensen bestaat meestal alleen uit het kerngezin. De kinderen die in deze samenstelling opgroeien denken vanuit hun 'ik', dus vanuit hun persoonlijke identiteit.

 Optionele opdracht: bij welke (sub)culturen hoor jij? (5 min.) [PPT Slide 25] [#5]

Bespreek het met de klas. Mogelijk kan je de leerlingen eerst even denktijd geven in tweetallen. Noem een aantal subculturen om het denkproces op gang te brengen. Zie hieronder een aantal voorbeelden van waaruit subculturen kunnen ontstaan:

- *Afkomst*: Subculturen kunnen bestaan uit mensen die een gemeenschappelijke afkomst hebben. Bijvoorbeeld de Turkse gemeenschap in Nederland.
- *Religie*: Aanhangers van specifieke geloofsovertuigingen. Bijvoorbeeld christelijk.
- *Hobby*: Groep met dezelfde hobby / interesse. Bijvoorbeeld kleding, muziek en sportsubculturen.

Bespreek het volgende met de leerlingen. Mogelijk komen hier vragen en reacties op. Ga het gesprek met elkaar aan: (5 min.) [Slide 26] [Maak je gebruik van het werkboekje? Laat de leerlingen meelesen bij [#6]

Iedereen om ons heen hoort dus bij verschillende families en subculturen, die weer verschillende normen en waarden, regels en gewoontes, hebben. In de algemene Nederlandse cultuur wordt de vrijheid van keuze door het individu heel belangrijk gevonden. Maar sommige families en subculturen binnen Nederland vinden het belangrijk om juist gezamenlijk als groep keuzes te maken. Het ene is niet beter dan het ander. In alle soorten (sub)culturen zit iets moois.

Een voorbeeld: Sommige jongeren vinden dat ze zelf moeten kunnen uitkiezen met wie ze verking hebben en dat anderen daar niks mee te maken hebben. Dit is oké. Sommige jongeren vinden het juist fijn als hun familie, hun ouders, goedkeuren met wie ze verking hebben. Dat is ook oké. Het enige wat belangrijk is, is dat iemand niet wordt gedwongen. Wanneer bijvoorbeeld ouders of familie hun kind dwingen om verking met iemand te hebben, terwijl de jongere dat zelf helemaal niet wil, dan is dat niet goed. Dat mag niet volgens de wet.

Het is dus belangrijk om aan de ene kant te accepteren dat iedereen weer andere normen en waarden, regels en gewoontes, heeft. En aan de andere kant, heeft ook ieder persoon bepaalde rechten en moet diegene beschermd worden als er iets gebeurt wat niet mag.

Noot: tijd bijna op? Dan is dit een goed moment om te stoppen. Maak dan van punt 4 t/m 7 een extra les. Vertel dat jullie volgende keer een (waargebeurd) verhaal gaan lezen over iemand van de leerlingen hun leeftijd uit Nederland die veel werd beperkt in haar of zijn vrijheid. En dat jullie zullen debatteren over hoe ver vrijheid gaat en wanneer iets echt vrijheidsbeperkend is volgens jullie. Begin de volgende les wel even met een korte terugblik op wat jullie besproken hebben.

4. Verhaal (voorlezen) Lucas / Jamila (10 min) [PPT Slide 27]

Zoals net besproken krijgt niet iedereen – waaronder ook kinderen - in Nederland de vrijheid die ze eigenlijk wel zouden moeten krijgen (volgens de opgestelde mensenrechten). Vertel dat jullie een (waargebeurd) verhaal gaan lezen over een jongere uit Nederland die veel werd beperkt in haar of zijn vrijheid door familie en omgeving. Wanneer dit zo ernstig is dat het tegen de mensenrechten in gaat, zoals bij Lucas / Jamila, spreken we van geweld. De leerkracht of een leerling leest het verhaal hardop voor.

- ❖ Zie PDF voor het verhaal van Lucas / Jamila. Print het uit of projecteer het verhaal op het bord.
- ❖ Tip: het verhaal kan heftige stukken bevatten. Kies uit het portret wat je aan de klas zou willen voorlezen.

5. Reflectie op het verhaal van Lucas / Jamila (10 min) [PPT Slide 28]

[#7] Lucas / Jamila wordt ernstig beperkt in zijn / haar vrijheid. Stel klassikaal een aantal vragen over het verhaal van Lucas. Dit kan ook eerst in tweetallen / groepjes, met daarna een nabespreking. Bijvoorbeeld:

- Wat mag Lucas/Jamila niet? Waarom niet? Hoe vindt hij/zij dat?
- Zijn er eerder in de les mensenrechten genoemd die Lucas/Jamila nu geschonden worden? [kijk eventueel naar werkboekje [#3] of Slide 11]
- Wat wil hij-/zijzelf? En wat wil zijn/haar familie? Waarom willen ze dat? Probeer hier met de leerlingen de koppeling te maken naar onderliggende redenen (normen & waarden).
- Wat had jij gedaan als je Lucas/Jamila was? Stel je maakt dit mee of iemand die je kent? Wat zou je dan doen? Naar wie zou je toegaan? Iedereen heeft namelijk het recht om hulp te krijgen.

Optionele werkvorm: debatteren (10-20 min) [PPT Slide 29-33]

Het debat kan op meerdere momenten in de les ingezet worden. Tijdens deze les is het mogelijk dat leerlingen zich afvragen: wat is vrijheid eigenlijk? Er worden ons namelijk ook regels / beperkingen opgelegd door de overheid, door school en door onze ouders. Je mag lang niet alles doen. Wanneer spreken we nou echt van vrijheidsbeperking (beperking in vrijheid)? Kies eerst een werkvorm:

- Er wordt in de klas een streep getrokken. De ene kant betekent “eens”, de andere “oneens”. De leerlingen kunnen n.a.v. hun mening over de stelling naar “eens” of “oneens” lopen. De leerkracht vraagt een aantal leerlingen hun mening toe te lichten.
- Iedere leerling heeft een rood of groen papiertje. Groen is “eens”, rood is “oneens”. De leerlingen kunnen n.a.v. hun mening over de stelling het groene of rode papiertje omhoog houden. De leerkracht vraagt een aantal leerlingen hun mening toe te lichten.

Besprek voor de start van het debat de regels voor een veilige sfeer [PPT Slide 29]:

- Luister goed naar elkaar en laat elkaar uitpraten. Luister hierin naar de aanwijzingen van de debatleider (de docent).
- “We agree to disagree”: We zijn het erover eens dat we het oneens zijn. Dit houdt in dat ook al zijn we het niet met elkaar eens, we wel met respect voor elkaar van gedachten kunnen wisselen. Heb begrip voor andermans mening en probeer je ook te verplaatsen in de ander.
- Leg met voorbeelden uit waarom je iets vindt.
- Val nooit iemand persoonlijk aan, maar altijd zijn boodschap: niet op de man, maar op de bal. Dus reageer op de argumenten die iemand gebruikt.

Er zijn vier stellingen voor het debat: [PPT Slide 30-33]

- 1) Het is normaal dat ouders meebeslissen wat voor studie hun kind gaat doen.
- 2) Als je kleding draagt die volgens jouw ouders niet oké is, mogen zij dat verbieden.
- 3) Ouders moeten de partner van hun kind goedkeuren voordat hun kind met diegene gaat trouwen / samenwonen.
- 4) Als kind hoor je te geloven wat jouw familie gelooft.

❖ Misschien komt er discussie op gang dat de invloed van ouders afhangt van de leeftijd. Je kan de stellingen dus ook opdelen in leeftijdscategorieën. Hoe denken de leerlingen over de stelling bij de verschillende leeftijdsgroepen: <12 jaar / 12-16 jaar / 16-18 jaar / 18+.

Optioneel: quizvragen verzamelen en korte quiz doen.

Welk groepje heeft het beste opgelet? [PPT Slide 34]

Als het goed is hebben de leerlingen quizvragen opgesteld. Verzamel de vragen + antwoord uit de groepjes. Begin de quiz. Welk groepje haalt de meeste punten?

6. Reflectie op het geheel (10 min) [PPT Slide 35]

[#8] Leg met de leerlingen de link naar het maatschappelijk belang. Denk aan vragen als:

- Wat leert deze les en het verhaal van Lucas ons?
- Waarom is het goed om je bewust te zijn van de rechten die jij als burger/persoon hebt?
- Waarom is het belangrijk om te beseffen dat sommige mensen in Nederland (ernstig) beperkt worden in hun vrijheid?

Een persoon die (volgens de wet) beperkt wordt in zijn vrijheid en mogelijk daardoor geweld meemaakt, kan dichterbij kan zijn dan dat je denkt. Jijzelf, jouw klasgenoten, burens of andere mensen in Nederland kunnen dit meemaken. Of bijvoorbeeld de mensen met wie jij werkt in het beroep dat je straks gaat uitoefenen. Het is belangrijk om te weten dat jij en de mensen om jou heen bepaalde rechten op vrijheid hebben en dat jij hierover durft te praten wanneer dit van jou of iemand die jij kent wordt afgenomen.

7. Afsluiting & denkvraag voor volgende les (5 min) [PPT Slide 36-37]

Vertel dat jullie de volgende les meer gaan nadenken over de vragen:

- hoe zit het eigenlijk met keuzevrijheid en regels bij ons: bij jou en je klasgenoten? Wat zijn verschillen en wat is hetzelfde? Wat is logisch, wat is anders maar oké, en wat is schadelijk?
- wat vinden jouw ouders en familie echt belangrijk (normen en waarden)? Vind jij dezelfde dingen belangrijk? Zo ja, waarom? Zo nee, botst dat wel eens? Moedig de leerlingen aan om daar aankomende week alvast eens over na te denken.

Het is als docent belangrijk om bij beide lessen af te sluiten met de uitnodiging voor een laagdrempelig gesprek. Benadruk dat het kan zijn dat leerlingen hier nog veel over na moeten denken of er een keertje verder over wil praten. Misschien omdat zijzelf of iemand die zij kennen, vaak niet de vrijheid heeft om zelf keuzes te maken. Zeg dat de leerlingen altijd welkom zijn om eens met jou of een andere leerkracht daarover verder te kletsen. Benoem dat leerlingen hier ook online en anoniem over kunnen praten via de Chat met Fier. Daar kunnen ze naar jouw verhaal luisteren en als je dat wil jou advies en hulp geven.

Online en anoniem praten via de Chat met Fier: [Chat met Fier](#)

Les 2: Hoe zit het met de keuzevrijheid van jou en je klasgenoten?

Regels: wat is logisch en normaal, en wat is echt niet goed voor iemand (90 min.)

1. Inleiding (5 min) [PPT Slide 38-39]

De afgelopen les hebben jullie gesproken over keuzevrijheid en onze rechten binnen Nederland. Jullie hebben het gehad over wat vrijheid wel en niet is. Ook hebben jullie het verhaal gehoord van een jongere in Nederland die in zijn vrijheid werd beperkt door zijn familie. Zijn / haar familie heeft bepaalde normen en waarden die zij belangrijk vinden in het leven, waar ook bepaalde regels bij hoorden. Lucas / Jamila uit het verhaal moest naar deze regels luisteren, terwijl hij / zij dat niet wilde. Hij / zij had namelijk voor een deel andere normen en waarden (dingen die hij / zij belangrijk en oké vindt in het leven) dan zijn / haar familie. Dat botste erg tussen hem / haar en zijn / haar familie.

2. Even terugblikken: verschillende subculturen, normen en waarden, regels en gewoontes (3 min) [PPT Slide 40]

Haal weer even kort met de leerlingen op wat er eerder is besproken over de verschillende (sub)culturen – ook binnen deze klas – en de verschillende normen, waarden en gewoontes. Door dit even kort op te halen, activeert dit gesprek opnieuw het wederzijds begrip en veiligheid voor de rest van de les. Laat wanneer nodig als opfrisser het filmpje over normen & waarden zien [PPT Slide 16].

Optioneel: verhaal voorlezen Lucas / Jamila (10 min) [PPT Slide 41]

Lees nu het andere verhaal voor en bespreek dit na. Een heel andere achtergrond en situatie dan het eerder vertelde verhaal, maar ook in zoverre beperkt in zijn/haar vrijheid dat het schadelijk is. Denkvragen:

- Wat mag deze persoon niet? Waarom niet?
- Zijn er in de eerdere lessen mensenrechten genoemd die bij deze persoon geschonden worden?
- Welke rol en invloed heeft familie en omgeving in diegene zijn leven? Wat wil diegene zelf? En wat wil de familie? Waarom willen ze dat?
- Welke overeenkomsten en verschillen zie je met het eerder vertelde verhaal?

❖ *Tip:* het verhaal kan heftige stukken bevatten. Kies uit het portret wat je aan de klas zou willen voorlezen.

3. Hoe zit het bij jou? Welke regels zijn logisch/normaal en welke zijn echt schadelijk voor iemand? (8 min) [PPT Slide 42-45]

 [#9] *Spar* even heel kort met de leerlingen over regels die zij thuis hebben. Zijn er bij jou thuis regels waar jij het wel of niet mee eens bent? Waarom? Misschien verschillen en/of veranderen de meningen ook wel over de regels voor als je 12, 16 of 18 bent? Hoe denk je dan over die regels? Hoor je nu verschillen tussen de regels die jouw klasgenoten hebben? Hoe komt dat denk je? [Slide 42]

Tip: je kan de leerlingen ook eerst even kort laten overleggen in tweetallen. Laat ze de regels waar ze het wel mee eens zijn op een groen papier schrijven, en regels waar ze het niet mee eens zijn op een blauw papier. Of laat ze regels op memo blaadjes schrijven en in twee vakken in de klas plakken.

Waarschijnlijk benoemen de leerlingen vooral de irritatie van de - volgens hun onredelijke - basisregels van hun ouders. Gebruik dan als voorbeeld het verhaal van Lucas / Jamila om het verschil tussen schadelijk en logisch / normaal te maken. Onderstaande oefening kan hierbij helpen. Wat is logisch/normaal (qua regels voor jouw leeftijd) en welke regels maken de (keuze)vrijheid zoveel kleiner, dat het eigenlijk echt niet goed is voor iemand (dat het schadelijk is).

Optioneel: korte opdracht [Slide 43 met werkboekje #10 – Slide 44 zonder werkboekje]

Welke regels zijn logisch/normaal (qua regels voor jouw leeftijd) en welke regels maken de (keuze)vrijheid zoveel kleiner, dat het eigenlijk echt niet goed is voor iemand (dat het schadelijk is)? In werkboekje: Kleur de regels die logisch/normaal zijn groen. Kleur de regels die echt niet goed zijn voor iemand (dat het schadelijk is) oranje.

Schadelijke regels:

- 11) Je mag weinig of zelfs helemaal niet naar buiten voor of na school.
- 5) Je mag als je 16+ en/of 18+ bent niet zelf kiezen of je op sport gaat of een bijbaantje hebt.
- 9) Er wordt bepaald met wie jij wel en niet mag omgaan op school.
- 4) Je mag geen hulp zoeken bij bijvoorbeeld een huisarts als je ergens pijn of last van hebt.
- 6) Je mag niet kiezen met wie jij verkering wil, al zou je dat wel zelf willen kiezen.

Regels die wel logisch/oké zijn:

- 10) Je moet het altijd eerst vragen of je chips of snoep mag pakken.
- 1) Je moet voor 22.00 uur naar bed.
- 3) Je mag niet de hele dag gamen of op social media. Je hebt een schermtijd.
- 7) Je moet altijd je bord leeg eten voordat je van tafel gaat.
- 8) Je moet je eigen kamer opruimen en soms de tafel dekken.
- 2) Je mag als het donker is niet alleen over straat lopen of fietsen.

❖ Zien ze het verschil tussen de regels?

Benoem dat ouders van leerlingen deze regels hebben bedacht om verschillende redenen. Dit kan bijvoorbeeld te maken hebben met hun eigen opvoeding, moeilijke en mooie gebeurtenissen in hun leven, hun cultuur of geloof.

Zoals: **[Slide 45]**

- dat je moeder altijd wil dat je je live-locatie aanzet als je s' avonds fietst, omdat zij een keer achtervolgt is door iemand en ze nu bang is dat dit bij jou ook gebeurt.
- dat je vader niet wil dat je met iemand gaat daten die niet gelovig is, omdat hij het vanwege zijn eigen geloof belangrijk vindt dat jouw partner ook gelovig is.

Bespreek: kijkend naar de regels die wij met elkaar opgeschreven hebben:

1. Welke normen en waarden / onderwerpen die jouw ouders / familie belangrijk vinden, zien jullie terug in de regels die zij voor jullie hebben bedacht?
2. Wat vinden jouw ouders en familie echt belangrijk? Vind jij dezelfde dingen belangrijk?
Zo ja, waarom? Zo nee, botst dat wel eens?

4. Een creatieve verwerkingsopdracht (30-40 min) [PPT Slide 46]

De leerlingen hebben gezien dat regels en de mate van keuzevrijheid en zelfbeschikking kunnen verschillen tussen henzelf en hun klasgenoten. In deze opdracht gaan de leerlingen nadenken over de vraag: wat betekent (keuze)vrijheid voor jou? OF: wat wens jij alle jongeren van jouw leeftijd toe als het gaat om (keuze)vrijheid?

Dit kunnen ze doen in een werkvorm als: een poster, een tekening, een zelfgeschreven verhaal of gedicht. Of misschien een ander creatief idee. Ze kunnen ook gebruik maken van Canva en vervolgens hun posters delen met de leerkracht via de mail. Geef de leerlingen zelf de keuze of ze de opdracht alleen of in een groepje van twee of drie leerlingen willen doen, mede omdat het soms best persoonlijk kan zijn. Zorg dat er materialen aanwezig zijn om de opdracht te kunnen maken: grote en kleine vellen papier, stiften / potloden, scharen, lijm, oude tijdschriften en kranten, computers.

+ **Optioneel: De verschillende groepjes presenteren wat ze gemaakt hebben (20 min) [PPT Slide 47]**

De leerlingen die hun eindresultaat willen presenteren voor de klas, mogen dat doen. Maar aangezien het persoonlijk kan zijn, dit niet verplicht stellen. Wel moeten alle eindproducten bij de leerkracht worden ingeleverd.

5. Nabespreken (10 min) [PPT Slide 48-49]

Wanneer alle groepjes hun poster hebben gepresenteerd, is het tijd om dit even na te bespreken en af te sluiten. Er is veel verteld en nagedacht. Bespreek de volgende vragen met de leerlingen:

- Wat viel je op bij wat iedereen gemaakt heeft? Waarom? Wat vertelt dit ons?
- Wat heb je vooral onthouden van de afgelopen twee lessen? Wat neem je mee?

Het is als docent belangrijk om bij beide lessen af te sluiten met de uitnodiging voor een laagdrempelig gesprek. Benadruk dat het kan zijn dat leerlingen hier nog veel over na moeten denken of er een keertje verder over wil praten. Misschien omdat zijzelf of iemand die zij kennen, vaak niet de vrijheid heeft om zelf keuzes te maken. Zeg dat de leerlingen altijd welkom zijn om eens met jou of een andere leerkracht daarover verder te kletsen. Benoem dat leerlingen hier ook online en anoniem over kunnen praten via de Chat met Fier. Daar kunnen ze naar jouw verhaal luisteren en als je dat wilt jou advies en hulp geven.

Bijlage 1: voor bij het spel normen & waarden. Les 1- punt 3 [PPT Slide 17 en 18]

Respect voor anderen

- 1) Norm: Je kauwt geen kauwgom als je met iemand praat. [Waarde: Respect, Beleefdheid]
- 2) Norm: Je draait midden in de nacht geen harde muziek, terwijl de burens liggen te slapen. [Waarde: Respect voor anderen]
- 3) Norm: Je staat op voor ouderen of zwangere vrouwen, bijvoorbeeld in het openbaar vervoer. [Waarde: Respect voor ouderen / anderen]
- 4) Norm: Je lacht niemand uit. [Waarde: Respect voor anderen]

Gehoorzaamheid

- 5) Norm: Als je ergens niet mag roken, dan doe je dat niet. [Waarde: Gehoorzaamheid, Respect voor anderen]
- 6) Norm: Als iemand, je leidinggevende / baas bijvoorbeeld, je opdraagt wat te doen, dan doe je dat. [Waarde: Gehoorzaamheid]
- 7) Norm: Wanneer je aan het werk bent/ op school bent, ga je niet urenlang privé bellen. [Waarde: Gehoorzaamheid]

Beleefdheid

- 8) Norm: Ouderen spreek je met "u" aan. [Waarde: Beleefdheid, Respect]
- 9) Norm: Als iemand je helpt met iets, bedank je die persoon. [Waarde: Dankbaarheid, Beleefdheid]
- 10) Norm: Je houdt de deur open voor degene achter je. [Waarde: Beleefdheid, Behulpzaamheid]

Behulpzaamheid

- 11) Norm: Als je de kans hebt iemand te helpen, dan doe je dat. [Waarde: Behulpzaamheid]
- 12) Norm: Wanneer degene naast je allemaal muntjes laat vallen, help je ze even op te rapen. [Waarde: Behulpzaamheid]

Eerlijkheid

- 13) Norm: Wanneer je ziet dat iemand geld laat vallen, zeg je dat tegen die persoon. [Waarde: Eerlijkheid]
- 14) Norm: Als de kassière je teveel geld teruggeeft, dan zeg je dat en geef je dat weer terug. [Waarde: Eerlijkheid]

Geduld

- 15) Norm: Als de trein aankomt, wacht je even tot de mensen uitgestapt zijn, voordat je zelf instapt [Waarde: Geduld]
- 16) Norm: In een rij wacht je netjes tot je aan de beurt bent. [Waarde: Geduld, Respect]

Trouw

- 17) Norm: Als een vriend wordt lastig gevallen, neem je het voor hem op. [Waarde: Loyaliteit, Trouw, Vriendschap]
- 18) Norm: Als je zegt dat je iemand helpt, dan doe je dat ook. [Waarde: Trouw]
- 19) Norm: Als je een verkering hebt, ga je niet met een ander zoenen. [Waarde: Trouw, Respect voor de ander]

Vriendelijkheid

- 20) Norm: Als iemand bij het stoplicht even voor wil met de auto, dan laat je die persoon voor. [Waarde: Vriendelijkheid]
- 21) Norm: Wanneer iemand bij je op bezoek komt, bied je iets te drinken aan. [Waarde: Beleefdheid, Vriendelijkheid]
- 22) Norm: Als iemand achter je in de rij voor de kassa maar één artikel wil afrekenen, terwijl jij een hele kar vol hebt, vraag je of die persoon even voor wilt. [Waarde: Vriendelijkheid]

Andere / diverse soorten waarden

- 23) Norm: Als iemand oneerlijk wordt behandeld, dan zeg je daar wat van. [Waarde: Rechtvaardigheid]
- 24) Norm: Je eet niet iedere dag patat. [Waarde: Gezondheid]
- 25) Norm: Als je op een scooter rijdt, doe je een helm op. [Waarde: Veiligheid]
- 26) Norm: Als iemand je wat vertelt in vertrouwen, dan hou je dat voor je. [Waarde: Integriteit]
- 27) Norm: Als je iets doet, dan doe je het goed. [Waarde: Passie, Discipline]
- 28) Norm: Je gooit geen afval uit je auto. [Waarde: Respect voor het milieu]
- 29) Norm: Ik mag gaan en staan waar ik wil. [Waarde: Vrijheid]
- 30) Norm: Als iemand geld opneemt bij de pinautomaat, hou je afstand. [Waarde: Respect voor privacy]
- 31) Norm: Als je iets van iemand hebt geleend, dan geef je dat ook weer terug. [Waarde: Verantwoordelijkheid, Respect voor andermans spullen]